

ook niet al-
medewerker
oordeelijkheid

e dag slechts
tijd om een
zen dan een

den eersten

stuk van 7
gekomen en
verwijf van
rlinge liefde
schreven
deering voor

ambtgenoot
gef ik ook
ij eens mijn
neester was.
genheid aan
esink 266 in

esi koolheid
naam van
en. En dit
mijn schrij-

opzette, toen
e vermaning
kwam.

n te weten,
ur velen ge-

ng het eerst

ffende min-
en dit artikel

lad als „De
georiënteerd
dhorens van

tact gemist.
volg eenige

it de kritiek
artikel van
19 Novem-
ber is niet
het een en

undaard" er

ame punten
en overeen.
het artikel

rd naar aan-
Prof. Dr. A.
en, zijn anal-
de Rijksuni-
gewezen, hoe
rthodoxie in
in, opdat de
ht en gekend
is de philo-
n". Waar de
eestesrichting
ische colleges
bezoekt kun-
waar. Tegen-
e is daarom

teeft het dus-
e, want dat

Ook wat de
t valt niet te
sen de Theo-
neer er één
rwijs geeft,
of Hoekstra-
et in dit op-
zwak bezet-
en 20 eeuw-
el aller pluk-
kt de schrij-
vakken aan
ang van een

z die achter
voorstelling.
eel waar.
het verschei-
philosophie"
rwijs in de
ken, waarin
Prof. Dr. J.
dat hij over
schreven en
tin filosofen-
en, is juist.
rof. Bavinck
rige aanleg
le evenzeer
ondelde op
filosofisch.
Maar hoe

dankbaar we de verdiensten van deze uitnemende mannen erkennen, het onderwijs in de filosofie was niet aan hen, maar aan Prof. Geesink opgedragen. Hun verscheiden heeft in dit opzicht geen verandering gebracht.

En evenmin is 't juist, dat aan een „Universiteit" het geheel der filosofische vakken te zamen den omvang eener gansche faculteit zou hebben. Aan onze openbare Universiteiten, die toch zeker, wat hare inrichting betreft, wel als voldoende aan den wetenschappelijken eisch mogen beschouwd worden, heeft men nergens een afzonderlijke „philosophische faculteit", maar vormt de filosofie een onderdeel van de Faculteit der letteren en wijsbegeerte, en wordt, wat „de Standaard" noemt, de Atlaslast der filosofische vakken precies als aan de Vrije Universiteit door één hoogleraar getorst. Zoo is het te Leiden, zoo te Utrecht, zoo te Amsterdam en zoo te Groningen.

Wel heeft men aan sommige buitenlandse Universiteiten een afzonderlijke „philosophische faculteit", maar dan rekent men tot deze faculteit niet alleen de filosofische, maar ook de letterkundige vakken en bovendien nog die verschillende vakken, die aan de Nederlandse Universiteiten in de wis- en natuurkundige faculteit onderwezen worden. Het begrip filosofie is rekbaar. En op de vraag, welke vakken tot de filosofie in ruimeren zin genomen, gerekend moeten worden, wordt geen eenstemmig antwoord gegeven.

Op dit encyclopaedische vraagstuk zelf gaan we hier echter niet dieper in. Evenmin op de vraag, of het wenschelijk is de letteren en wijsbegeerte te scheiden en voor elk een afzonderlijke faculteit te maken. Waar we alleen tegen wilden opkomen, is tegen de voorstelling, alsof aan een „Universiteit" — de aanhalingsteekens zijn van den schrijver van dit artikel — de omvang dezer filosofische vakken zoo groot zou wezen, dat ze een gansche faculteit zouden eischen en het daarom iets gansch exceptioneels zou wezen, dat het onderwijs in deze vakken aan één hoogleraar zou zijn opgedragen. De Vrije Universiteit staat in dat opzicht bij geen der openbare Universiteiten achter.

Bedoelt de schrijver, dat hij het hoog belang dat deze filosofische vakken hebben, het wenschelijk zou wezen, daarvoor meer dan één catheder te hebben, dan zijn we het daarin geheel met hem eens. Maar deze bedoeling had dan op een andere wijze kunnen uitgedrukt worden. En de vraag is niet alleen om het noodige geld te vinden, dat voor zulk een uitbreiding noodig zou wezen, maar vooral om de mannen te vinden, die in staat zouden zijn, in deze vakken onderwijs te geven.

Waarom bleef „De Standaard" op deze ernstige aanmerkingen van „De Heraut" het antwoord schuldig en treedt ze nu eerst op en dan nog wel vermanend?

Een volgend maal willen we het artikel van 11 eenigszins ontleiden, voor heden eindigen we met op te merken, dat wij in de asterisk één argument gaarne hadden gemist.

Het is dit: „We hebben wel eens gehoord, dat 't op 't gebied der filosofie zeer moeilijk moet zijn, om 't met elkander eens te worden".

Dit lijkt veel op een passe-partout argument.

Om dezen aanval te pareren behoeft men slechts één woord te veranderen.

In plaats van „philosophie" kan men zetten: theologie of medische wetenschap of kunst, al naar 't uitkomt, maar vooral politiek.

Konden de groote politici Baldwin, Poincaré, Theunis, Mussolini, Cuno het wat gemakkelijker eens worden, Europa ware gered.

Ook bij een politiek op kleiner schaal bemerkt men slag op slag, dat geen eenstemmigheid kan worden verkregen.

Men legde dan niet het odium op de arme filosofie.

Zij verdient het heusch niet in de eerste plaats.

Moet ik hieraan nog toevoegen, dat dit alles in zuivere broederlijke gezindheid is gezegd?

HEPP.

LITERATUUR EN KUNST.

Iets over het boek in de oudheid.

II.

We zagen, dat het bereiden van schriftmateriaal uit de papyrus-plant een origineele vinding was van de Egyptenaren. De papyrus-rol was bij de Egyptenaren blijkbaar vanaf de oudste tijden zulk een gewoon en bekend voorwerp, dat zij ook voorkwam als teeken in het bekende Egyptische „hiërogliefen-schrift".

Nu was er in Egypte geen bepaalde stand van kooplieden, en het land fabriceerde oorspronkelijk alleen voor eigen behoefte en dacht niet aan export. Eerst koning Psammetichus, die regeerde van 663—610 v. C., heeft Egypte geopend voor den handel met Griekenland. Er komt een toenemende vraag naar het Egyptische schriftmateriaal. De „rol" komt in Grieksche handen, en zoo begint

dan ook de Grieksche proza-literatuur, die zonder dit schriftmateriaal niet wel denkbaar is, in het midden van de 6e eeuw voor Christus.

Egypte heeft dus de Grieken aan het „boek" geholpen, en is dus van den materiëlen kant bekeken, een factor van de allergrootste betekenis geweest voor het ontstaan en de verbreiding der Grieksche literatuur. Zoals de Grieken hun letterteekens aan de Phoeniciërs ontleend hebben, zoo is de Grieksche boek-vorm een erfenis van Egypte. Een feit, dat ons zeker tot nadenken stemt. De Grieken, wier hooge cultuurtaak het geweest is, aan het nageslacht een literatuur van onvergaankelijke waarde over te leveren, waren materiëel hierbij afhankelijk van het vreemde land.

Met den invoer van de papyrus-rol in Griekenland staat nu de opkomst van de Grieksche proza-literatuur in nauw verband. Er ontstonden werken, die krachtens hun aard minder geschikt waren voor mondelinge voordracht. Ik denk bijv. aan een geschiedwerk als dat van Herodotus. Wel vertelt men, dat Herodotus te Olympia ter gelegenheid van de aldaar om de 4 jaar gehouden spelen aan de Grieken stukken uit zijn werk voorgelezen heeft, maar het spreekt vanzelf, dat Herodotus met zijn werk een geheel andere bedoeling gehad heeft, en de geheele opzet van het boek wijst er op, dat het niet in de eerste plaats ter voorlezing bestemd was.

Hoe vond nu in dien tijd zulk een „boek" zijn weg naar het publiek? Dit zal in het begin heel eenvoudig gegaan zijn. De auteur zal zijn werk in intieme vriendenkring hebben voorgedragen, en wie prijs sleide op het bezit van het boek zal het handschrift van den auteur geleend hebben om het ook over te schrijven.

Op deze wijze verkreeg het werk reeds een tamelijke bekendheid. Ontstond er een groote vraag naar een bepaald werk, dan liet de schrijver een grooter aantal exemplaren zelf maken, of droeg dat aan een ander op. Daar dit kosten veroorzaakte (schriftmateriaal en schrijversloon), spreekt het vanzelf, dat men zich voor deze afschriften liet betalen.

Hierbij moet men nu wel in 't oog houden, dat daarnaast nog altijd de gelegenheid openstond voor ieder om een afschrift naar een geleend exemplaar te maken of te verkoopen. Niemand had in dien tijd het recht kunnen opeischen alleen voor de uitgave van het een of andere werk te zorgen, om de eenvoudige reden, dat zulk een recht door niemand erkend zou zijn. Van een „auteursrecht" is in die dagen nog volstrekt geen sprake. Men begrijpt dus, dat onder zulke omstandigheden nog niet van een „boekhandel" in den onder ons gangbaren zin kan gesproken worden.

We zien, dat in heel de wijze, waarop toentertijd de werken der schrijvers verbreid en onder de aandacht van het publiek gebracht werden, iets willekeurigs en onregelmatigs ligt. Er is nog geen tusschen-schakel tusschen auteur en publiek; ieder ziet, op welke wijze dan ook, zich een afschrift te bemachtigen van een werk, dat hem interesseert.

Werkelijke boekhandel ontstaat eerst, wanneer publiek en auteur met elkander in verbinding gebracht worden. Hij begint daar, waar de een of andere ondernemer planmatig de publicatie van boeken ter hand neemt, en waar aan den anderen kant het publiek in den boekwinkel boeken ten verkoop gereed ziet liggen. Het valt moeilijk hier nauwkeurig den tijd te bepalen, maar het is zoo goed als zeker, dat het reeds in de 5e eeuw v. C. in Athene zoover gekomen is.

Van verschillende personen uit dien tijd hooren wij, dat ze zich een aanzienlijke bibliotheek verworven hebben. We hooren van Euthydemus, een jongen, rijken Athener, een leerling van Socrates, dat hij meende alleen al door het bezit van boeken een wijs man te zijn. Onder Socrates' invloed kwam hij tot betere gedachten en legde hij zich toe op het verwerven van ware wijsheid! Deze Euthydemus bezat niet alleen alle gedichten van Homerus, maar ook werken van andere schrijvers, bijv. van de aanzienlijkste wijsgeeren en artsen uit zijn dagen, en hij streefde er naar deze collectie zooveel mogelijk uit te breiden.

Dan is er een bekende plaats uit Plato's Verdedigingsrede van Socrates, waaruit men heeft opgemaakt, dat er in het laatst der 5e eeuw v. Chr. een boekhandel te Athene bestond, en dat de prijs ook niet abnormaal hoog was. Socrates wordt beschuldigd, dat hij zijn leerlingen allerlei vrijzinnige denkbeelden heeft bijgebracht, en ze ongeloofig maakt aan de goden, die de stad vereert. Socrates verdedigt zich nu en zegt, dat dit heelmaal geen nieuwe dingen zijn, die hij ze eerst geleerd zou hebben, maar dat hetzelfde al te vinden is in de geschriften van Anaxagoras (een wijsgeer, die reeds vóór Socrates leefde), die ieder voor hoog-

stens één drachme (± 45 cts) kan koopen in de orchestra van het theater van Dionysus (de orchestra is de plaats vóór het toneel, waar het koor stond). Er is dus misschien in Socrates' tijd in de orchestra van het Dionysus-theater, natuurlijk op dagen wanneer niet gespeeld werd, een soort van boekhandel geweest, waar men Anaxagoras' werken, misschien wel antiquarisch, voor één drachme kon koopen. Verder vertelt Xenophon in zijn Anabasis, dat men te Salmydessus, aan de Zwarte Zee, een voor de scheepvaart zeer gevaarlijk punt, te midden van andere overblijfselen van gestrande schepen ook „veel geschreven boeken" vond. Hieruit kan men opmaken, dat men toen reeds boeken verzond naar de koloniën en er een boeken-export over zee bestond.

Men zal echter goed doen zich van den boekhandel te Athene in de 5e eeuw v. C. maar zeer bescheiden voorstelling te maken. In den grond der zaak weten we er maar weinig van.

Vaster grond krijgen we eerst onder de voeten, als we ons begeven naar Rome ten tijde van Cicero en de eerste keizers.

Het valt niet te betwijfelen, dat er in Rome ten tijde van Cicero reeds een tamelijk groot leeslustig publiek geweest is, en dat het boek toen reeds zijn weg vond naar alle deelen der beschaaftde wereld. De schrijver draagt niet meer zelf zorg voor publicatie van zijn werk, door uitleenen van zijn kopie aan vrienden, maar de boekhandel heeft zich al tamelijk ontwikkeld en de uitgever is de onmisbare tusschenpersoon geworden tusschen auteur en publiek. De eerste uitgever-boekhandelaar ons met name bekend, is Atticus, de vriend van Cicero.

De boekwinkels waren in Rome op de drukst bezochte punten der stad te vinden, bij het Forum en in de eigenlijke handelswijken der stad. Aan den buitenkant van de winkels, op de deurposten, waren bij wijze van reclame de titels der boeken opgeschreven. De dichter Martialis beschrijft een boekwinkel van zijn tijd aldus: „De deurposten links en rechts zijn geheel volgeschreven, zoodat men snel de namen van alle dichters kan overzien". Binnen bevonden zich dan de papyrusrollen zelf in kasten, veel gelijkend op onze boekenkasten. Zij lagen op de planken zelf of werden, om ze vrij van stof te houden, opgeborgen in cilindervormige doozen.

Men las de klanten vaak stukken voor uit de voorradige rollen, om hun een indruk te geven van den inhoud. De winkelprijs van nieuwe boeken schijnt door den boekhandelaar tamelijk hoog gesteld te zijn, wat voor de ontwikkeling van den boekhandel eveneens hinderlijk was. Bij Xenophon lezen we, dat Socrates er zich over verwondert, dat Enthydemus een complete Homerus bezat. Wat wij dus in twee handige deeltjes met ons meedragen, besloeg in de oudheid een heele collectie boekrollen en vormde op zichzelf al een klein bibliotheekje. Vooral in den eersten tijd schijnt het materiaal, de papyrus, in Griekenland heel duur geweest te zijn.

Langzamerhand begon een ander schriftmateriaal, het perkament, de papyrus concurrentie aan te doen. Over de invoering van het perkament is ons het volgend verhaal overgeleverd. Toen koning Eumenes (hij regeerde in de 2e eeuw v. C.) in Pergamum zijn bibliotheek gesticht had, en men te Alexandrië concurrentie dachtte, zoo koning Ptolemaeus, die over Egypte regeerde, uit jaloezie de papyrus-export hebben verboden. Dit werd nu de aanleiding voor de uitvinding van het „perkament" (charta pergamentum) zoo genoemd naar de stad Pergamum, en geprepareerd van dierenhuid. Dit perkament maakte nu weldra zoo'n opgang, dat het de papyrus langzamerhand verdrong.

Betekenis heeft de perkament-codex eerst gekregen voor de christelijke literatuur, vooral om zijn goedkoopere prijs. De eerste christen-gemeenten bestonden hoofdzakelijk uit menschen van de lagere volksklassen, met gering vermogen. Een boek in den vorm van een papyrus-rol zal in hun kringen een zeldzaamheid geweest zijn, en toen ze zich opmaakten om de geschriften van hun leeraars te verbreiden, zullen ze daartoe de goedkoopste manier gekozen hebben. Echter bleef de „rol" nog lang het officiële boek.

Het is een merkwaardig voorbeeld van conservatisme in de cultuurgeschiedenis, dat de oudheid meer dan duizend jaar lang (van 600 v. Chr. tot 400 n. Chr.) aan den onpraktischen rolfvorm hardnekkig vasthield, terwijl toch het gebonden boek reeds in de Romeinsche samenleving van 85 n. Chr. bekend was.

Na het gebonden handschrift der middeleeuwen volgt in de renaissance het gedrukte boek. Hiermede is een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van het boek aangebroken.

W. E. ENGELKES.

De HOFBERG-Orgels

zijn de voornaamste
instrumenten van den
tegenwoordigen tijd.

Firma A. DE ZEEUW (N. G. Klijn)
Rosestraat 42a - Rotterdam